

V OPOMBO BORISU KRAIGHERJU

Te vrstice nočejo in tudi ne morejo biti niti zgodovinski zapisek niti biografska opredelitev pokojnega. Kdor pa bo v prihodnjih dneh in letih pisal in razmišljal o politični in kulturni zgodovini Slovencev v obdobju od tridesetih let do danes, se bo moral ukvarjati s politično, družbeno in organizacijsko dejavnostjo Borisa Kraigherja. Toda ne zaradi ugotavljanja prezenčne liste v dogajanjih treh desetletij, marveč zaradi opredelitve značaja njegovega osebnega deleža v pripravah na revolucijo, v narodnoosvobodilnem boju in v oblikovanju novih družbenih, političnih in moralno-duhovnih odnosov po letu 1935.

Čisti in pravični pogledi na preteklost in polpreteklost se nam kaj radi meglijo in zakrivajo. Pred to nevarnostjo niso obvarovani ne sodobniki ne zgodovinarji in ne politiki. Neredko nosilci posameznih pogledov ustvarjajo in uzakonjajo kdaj pa kdaj tudi proti svoji volji pragmatične in prakticistične sodbe. V takem primeru imajo tovrstni nosilci in njihovi pogledi v odnosu do osebne izkušnje in dejavnega deleža skoro povsem subjektivistično optimistični značaj, v odnosu do izkušnje vseh drugih pa neredko zelo kritičen ali celo včasih odklonilni značaj. Živimo v času, ko se na Slovenskem mešajo tehnokratske tendence z modernimi filozofskimi strujami absurda, gospodarski in tržni mehanizem s sentimentalno moralko, družbeno skupinska anonimnost in neodgovornost z vzgoni in vzgibi močnih veljakov dirigirane družbe. Zato moramo iskati duhovno in moralno vrednost in pa družbeno trdnost v zgodovinskem in idejnem vrednotenju in analiziranju naše nacionalne socialne in kulturne preteklosti pa tudi sodobnosti. To pomeni spoznati bistvo zgodovinskih procesov od Aleksandrove diktature pred vojno do pravkar začetega obračuna s poizkusi uveljavljanja policijsko birokratskega, državnega in deželnega reda in do uveljavljanja resnične demokratične, družbene in gospodarske preosnove.

Življenje in delo Borisa Kraigherja sta neločljivo združena z desetletji, ki jim še nismo izmerili in določili ne političnega in ne moralnega koordinatnega sistema. Vendar je upravičeno prepričanje, da je moč brez tveganja in zmotnega beganja povedati nekaj objektivnih in resničnih dejstev o njegovem življenju in o njegovem delu. Kot mnoge stotine drugih, je tudi pisca teh vrstic usoda večkrat postavila v srečanje z njim. V srečanja, ki so imela soglasen in skladen značaj, in v

srečanja, v katerih so se v konfliktni obliki križala nasprotna mišljenja in ideje. Kljub temu pa, ali je šlo za harmonično ali za konfliktno situacijo, o Borisu Kraigherju moramo reči, da je bil človek ideje, stovitnosti, trdnosti in nepopustljivosti. Bil je samostojen duh, delujoč in ustvarjajoč v okvirih našega splošnega zgodovinsko političnega razvoja in dogajanja. V njem je živela osebnost, ki je svoje poglede in ideje vedno poizkušala izpovedovati v soglasju z lastnimi normami, sodbami in izkušnjami, izogibajoč se pri tem slehernemu uklepanju v mehanično hierarhijo političnih in ideoloških struktur. Zato so bili razgovori z njim takšni in tisti, ki o njih lahko rečemo, da so dokončni, vsebinski, jasni in precizni. Imeli so začetek, razplet in zaključek. In ko se je njegov sobesednik poslavljaj od njega, je vedel natanko, pri čem je. Ali je uspel s svojo idejo in predlogom, ali ne. In to je bilo vsekakor dragoceno.

Bil je politik, ki mu slovenstvo in njegova duhovna in socialna revolucija nista pomenila praktične fraze za manevriranje na oblastenem področju. Zibel mu je stekla v pisateljski in intelektualni družini Lojza Kraigherja in morebiti tudi zato v njem kljub organizacijskim, političnim in gospodarskim opravičilo ni zamrlo živo zanimanje za kulturo in umetnost, za duhovno življenje in ustvarjanje. Čeprav so nekatere njegove poteze na kulturno duhovnem področju imele kdaj pa kdaj na videz le politični značaj (posegi v revialno življenje), so vendarle s svojo vsebino, predvsem pa s posledicami te vsebine, prispevale po letu 1948 k idejnemu osvobajanju na duhovnem in kulturnem področju. Ob tem lahko ugotovimo, da je kot politik, čeprav se je marsikdaj znašel v sporih z inteligenco in njenimi idejami (zlasti na področju znanstvenega in visokošolskega dela), imel kot le malokdo velik posluh za vsebinski razvoj naše kulture, predvsem pa tudi za materialne potrebe slovenske umetnosti in znanosti. Menda ne bo pretirano, če zapišemo, da so bila leta, ko je predsedoval Izvršnemu svetu, v materialnem pogledu bogata in plodna za slovensko kulturo in za njene umetniške zavode in znanstvene ustanove. Bil je človek dialoga, duhovne analize, ostre idejne presoje, ki je tudi nasprotnemu mnenju, s katerim se ni strinjal in zoper katerega izsledkom se je bojeval, priznal naravo raziskave in prizadevanja za odkrivanje in spoznavanje resnice.

Občutek za slovenstvo, bolje rečeno: za naravne zahteve in potrebe ljudstva, ki mu je pripadal in za katerega socialno in nacionalno svobodo se je bojeval vse svoje življenje, v Borisu Kraigherju nikdar ni omagal ali zamrl. Kot državnik, čigar politična misel je začela zoreti v idejnih okvirih in shemah revolucionarnega in demokratičnega boja v tridesetih letih, ki sta jih opredeljevala z ene strani fašistična in vojna nevarnost, z druge strani pa primitivna in negativna sovjetska

stvarnost, je seveda moral doživeti in preživeti vsa obdobja zapletenega revolucionarnega boja, zlasti pa njegovih moralno političnih dilem in navzkrižij. Njegova misel se je izvila iz ovinkov zgodovinsko anahronističnega sovjetskega prakticizma in stalinske diktature — skladno z razvojem naše revolucionarne ideje in prakse — v vizijo samoupravne in demokratične družbe svobodnih socialističnih ljudi.

Ker ni bil praktik revolucije ali le vodilni del njenega mehanizma, marveč predsem revolucionar in intelektualni ustvarjalec, je zlahka tovrno posegal v proces debirokratizacije in defetišizacije revolucije in revolucionarnih idej. Z zglednim občutkom za analizo družbenih, gospodarskih in kulturnih interesov ljudstva in naroda je osvobajal svojo akcijo od vsega, kar se je nakopičilo anahronističnega in zaviralnega v mednarodnem delavskem gibanju kot posledica družbene dezorientacije sovjetskega in kominternovskega vodstva. Bil in ostal je nosilec idej, ki sta jih oblikovala zgodovina in položaj industrijsko, civilizacijsko in kulturno višje razvite sredine, moderne organizacije in tehnologije dela. Izhajajoč iz teh spoznanj in takšnih ocen, je iskal obliko, vsebino in metodologijo sodobne družbe, ki naj skladno razvije vse svoje sile na duhovnem, tehničnem in gospodarskem področju. V sebi je združeval kot le malokdo politični, kulturni in gospodarski interes, ki je iz leta v leto postajal vse jasnejši in ki je odpiral pot v nove odnose in v nove situacije naše družbe. Bil je človek, ki ni ljubil demagogije in frazerstva, pač pa je spoštoval delo in ideje. In če je tektonika družbenih in političnih procesov duhovno življenje ali posameznika kdaj pa kdaj pritislila ob tla, je bil on tisti, ki je poiskal poti in možnosti, da bi znova brez trgovine ali odkupa temu življenju spet odprl pot v družbo in ustvarjanje. Vsi, ki so sodelovali z njim, ga poznali od daleč ali od blizu, vsi, ki so se z njim v posameznih situacijah združevali ali razhajali, vedo, da smo izgubili v absurdni smrti blizu Sremske Mitrovice dragocenega človeka in prijatelja.

Bojan Štih